

PŘELOŽIL
MARTIN HILSKÝ

Věnováno Kateřině

Introduction, Translation and Commentary © Martin Hilský, 1997, 2007
ISBN 978-80-7108-291-0

OBSAH

Úvodem (9)

Martin Hilský

SHAKESPEAROVY SONETY

TEXT A KONTEXT (13)

Knihá zvaná Q: text *Sonetů* (13)

„Skandál *Sonetů*“: Benson, Malone, Ireland, Chalmers (14)

„Ten zápisník, cos dal mi na památku“:

Sonety v opisech (18)

Shakespearovský sonet a renesanční miniatura (20)

Sonety a renesanční mecenášství: politika chvály (22)

„Vše, co je krásné, má se rozmnožovat“:

Sonety a renesanční rodina (25)

„V mých věčných verších věčně přežiješ“:

poetika chvály (27)

Sonety jako portrét umělce (29)

LITERÁRNÍ GENEZE (31)

Provensálští trubadúři a sicilští notáři: vznik sonetu (32)

Italský sonet (35)

Anglický sonet: proměny formy (38)

Anglický sonet jako překlad: proměny významu (40)

Uvnitř a vně: sonet a jazyk sebepoznání (43)

„Hleď v srdce své – a piš!“: sonet a textualita (44)

Shakespearovy sonety (49)

ČTENÍ, INTERPRETACE, PŘEKLAD (52)

„Já nejsem básník předstírané krásy“:

sonet jako divadelní maska (53)

„Ten roční čas je, vidíš, na mně znát“: sonet jako akce (55)

„Kdo má moc ublížit, a neublíží“: drama víceznačnosti (58)

Originál, překlad a „třetí text“ (62)

Poznámky (67)

William Shakespeare

THE SONNETS (80)

SONETY (81)
(Přeložil Martin Hilský)

Poznámka ediční a překladatelská (393)

Index of Sonnet First Lines (399)

Rejstřík prvních veršů sonetů (405)

České překlady
Shakespearových *Sonetů* (410)

Literatura (411)

Ú V O D E M

V devadesátých letech šestnáctého století vypukla v Anglii tak zvaná sonetová horečka. Začala ji roku 1591 sonetová sbírka sira Philipa Sidneyho a trvala přibližně deset let. Během této doby napsal William Shakespeare velkou většinu ze svých 154 sonetů, které jsou dnes všeobecně pokládány za vrchol nejen anglické, ale i evropské renesanční poezie.

Přesně čtyři sta let poté, v devadesátých letech dvacátého století, vypukla v Čechách horečka překladatelská, projevující se nebývale vysokým počtem překladů Shakespearových *Sonetů*. Pravda, o Shakespearovy sonety byl v Čechách vřdycy zájem – překládali je již Edmund Břetislav Kaizl, František Doucha, Jaroslav Vrchlický a Josef Václav Sládek –, ale až do doby zcela nedávné existovaly u nás jen dva úplné překlady Shakespearových *Sonetů*. Ten první pořídil v roce 1923 Antonín Klášterský, ten druhý Jan Vladislav v roce 1955. Teprve v roce 1986 uveřejnil další úplný překlad *Sonetů* Zdeněk Hron.

To, k čemu dochází v současné době, nemá v dějinách českého překladu *Sonetů* obdobu a těžko bychom něco podobného hledali v jiných zemích. V rozmezí necelých pěti let vznikly čtyři nové úplné překlady Shakespearových *Sonetů*. V roce 1992 uveřejnil svůj překlad Miroslav Macek, po něm Břetislav Hodek (1995), Jarmila Urbánková (1997), a vzápětí poté vyšla poprvé i tato kniha. Co přináší nového? Čím se chce ucházet o přízeň čtenářů?

Podobně jako první svazek této edice, dvojjazyčné vydání Shakespearovy komedie *Sen noci svatojánské*, i tato kniha obsahuje vlastně knížky tři. Tou první je studie o Shakespearových sonetech, která má dvojí smysl: 1) pohlédnout na Shakespearovy sonety v kontextu anglické a evropské renesance a 2) inspirovat jejich současné čtení. Studie nechce vysvětlovat, nečiní si nárok na úplnost, ani na definitivní odpovědi, je spíše *hledáním* sonetů, esejem o věčně proměnlivém bytí shakespearovské básně. Nechce *Sonety* interpretovat, chce však pozměnit *způsob* jejich čtení, být čtenářům co nejvíc nápomocná v jejich vlastním hledání shakespearovské básně. Studie takového zaměření a rozsahu vychází u nás poprvé.

Není možné na tomto místě poděkovat všem, kdo se přímo či nepřímo podíleli na zrodu této knihy. Bez péče nakladatelství Torst, Viktora Stoilova, Šárky Grauové, Jana Šulce, Vladimíra Nárožníka a Michala Uhdeho by náročná zrcadlová edice neměla tuto podobu. V roce 2004 se vydávání této knihy a celé této dvojjazyčné edice Shakespeara ujalo nakladatelství Atlantis. Jitce Uhdeové a Janě Uhdeové patří veliký dík za to, že tato edice nezanikla a bude pokračovat. Nadšenou podporu celé edici od samého počátku projevoval Tomáš Engel. Laskavé sponzorství prvnímu vydání této knihy poskytla Komerční banka. Podporu prvního vydání umožnila prostřednictvím projektu Tempus Phare rovněž Mary Hawkerová. Granty Univerzity Karlovy a Britské rady v Praze umožnily krátkodobé pobyty v knihovně Shakespearova institutu ve Stratfordu nad Avonou a v shakespeareovské knihovně v Birminghamu.

Zdeněk Stříbrný umožnil přístup k cenným materiálům, především k příručce alžbětinských přísloví. Jiří Pelán laskavě přečetl a korigoval pracovní překlady Petrarcových sonetů. Na přípravných pracích spojených s anglickou edicí *Sonetů* se podílel Richard Olehla. Text českého překladu přečetl Martin Pokorný. Velký dík patří Stanislavu Rubášovi a Robertu Gillovi, kteří podrobili překlad velmi pečlivému čtení, měli k němu řadu inspirujících připomínek a jejich komentáře se proměnily v dialog o řemesle básnického překladu.

Můj největší dík patří mé ženě, která dlouhá léta trpělivě a s porozuměním snášela počínání tak veskrze nepraktické, ba pošetilé, jako je překládání sonetů.

M. H.

SHAKESPEAROVY SONETY

MARTIN HILSKÝ

TEXT A KONTEXT

Žádné Shakespearovo dílo, snad s výjimkou *Hamleta*, nevzbudilo tolik pozornosti, tolik komentářů, tolik dohadů a spekulací jako *Sonety*. A přece dodnes nikdo přesně neví, a nejspíš nikdy vědět nebude, kdy Shakespeare sonety psal, pro koho je psal, o kom je psal a za jakých okolností je psal. Jedinou nezpochybnitelnou jistotou je prostá, ale nadmíru významná skutečnost, že *Sonety* jsou.

Jak ale *Sonety* jsou? Za zdánlivě jednoduchou otázkou se skrývá velmi složitá kapitola literární a kulturní historie. Jaké je bytí básně, shakespearovské básně, v současném světě? Jaké bylo za renesance?

Kniha zvaná Q: text *Sonetů* 20. května 1609 byla do londýnského nakladatelského rejstříku (Stationers' Register) zapsána kniha s názvem *Shakespearovy Sonety* (Shakespeare's Sonnets). Vydavatelem byl Thomas Thorpe, vytiskl ji George Eld a prodávali ji hned dva knihkupci: William Aspley a John Wright.

Když si ji 19. června 1609 za pět pencí zakoupil herec Společnosti lorda Admirála Edward Alleyn, nemohl tušit, že brožovaný svazek o osmdesáti nečíslovaných stránkách se jednou stane nejslavnější a nejzáhadnější knihou v historii vydavatelství.

Z prvního kvartového vydání *Sonetů*, jemuž se mnohdy říká „kniha zvaná Q“¹, se dodnes zachovalo třináct výtisků. Šest z nich je v Anglii, šest v Americe a jeden ve Švýcarsku.² Vše nasvědčuje tomu, že jediné vydání *Sonetů* pořízené za Shakespeareova života bylo neautorizované, že Shakespeare nedal k jejich vytištění souhlas, nijak se nepodílel na konečné redakci textu ani na řazení jednotlivých sonetů. Svědčí o tom již neobvyklá podoba titulní stránky, na níž je pouze Shakespeareovo příjmení, zatímco na všech ostatních dílech vytištěných za Shakespeareova života figuruje jméno celé. Vydavatel Thorpe rovněž zdůraznil novost publikace reklamním sloganem, v němž oznamoval, že Shakespeareovy sonety nebyly nikdy

předtím tiskem vydány („Neuer before Imprinted“). Něco takového by žádný alžbětinský či jakubovský autor neudělal, navíc to byl podtitulek zavádějící, protože dva Shakespearovy sonety (138, 144) vyšly tiskem již před rokem 1609 v antologii *Vášnivý poutník* (*The Passionate Pilgrim*, 1599).

O tom, že Shakespeare o knižním vydání *Sonetů* vůbec nevěděl, svědčí i dedikace podepsaná iniciálami Thomase Thorpa.³ Již sám fakt, že *Sonety* nevěnoval panu W. H. William Shakespeare, ale Thomas Thorpe, nejasná totožnost pana W. H., mlčení, jímž William Shakespeare přešel pirátské vydání knihy, a další záhady spojené s textovou historií *Sonetů* vystoupí ještě jasněji ve srovnání s dvěma předchozími Shakespearovými nedramatickými díly, s básní *Venuše a Adonis* (*Venus and Adonis*, 1593) a *Znásilnění Lukrécie* (*The Rape of Lucrece*, 1594). Obě jsou věnované Henrymu Wriothesleyovi, hraběti ze Southamptonu, a obě věnování jsou formulována a podepsána Williamem Shakespearem (ze všech hypotéz o panu W. H. je tedy nejpravděpodobnější ta, která předpokládá, že *Sonety* jsou rovněž věnovány hraběti ze Southamptonu a že Thomas Thorpe omylem či záměrně přehodil pořadí iniciál a stejným nedopatřením či ze stejného úmyslu použil zavádějícího oslovení „pan“). Jak *Venuše a Adonis*, tak *Znásilnění Lukrécie* byly za Shakespearova života několikrát znovu vydány, zatímco kvartové vydání *Sonetů* z roku 1609 nebylo přetištěno ani jednou a sbírka, která je dnes všeobecně pokládána za jeden z vrcholů světové poezie, se téměř na sto let vytratila z anglického literárního a kulturního obzoru.⁴

[14]

„Skandál *Sonetů*“: Benson, Malone, Ireland, Chalmers Přes-
to se však *Sonety* v tomto dlouhém mezidobí jednou v tisku objevily. Stalo se tak roku 1640, třicet let po vydání kvartového vydání a pět let po smrti Thomase Thorpa. Vydavatel tohoto pirátského tisku John Benson zřejmě musel počkat, až Thomas Thorpe zemře, protože jinak by jeho svazek nemohl předstírat autentičnost s takovým úspěchem. Jeho knížka nesla název *Básně napsané panem Williamem Shake-Spearem*⁵ a vytiskl ji známý a velmi zkušený tiskař jménem Cote. Benson se stal členem Společnosti nakladatelů (*Stationers' Company*) v červnu roku 1631 a ve své vydavatelské činnosti se zaměřil především na kramářské písničky (*broadside ballads*). Třebaže titul jeho shakespearovské knížky sliboval básně, nezařadil do svazku ani *Venuši a Adonise*, ani *Znásilnění Lukrécie* a omezil se pouze na

Shakespearovy sonety a na vybrané básně z pera nejrozličnějších autorů, například Johna Milтона, Bena Jonsona, Roberta Herricka, Thomase Carewa a Thomase Careyho. Důvod byl zřejmý: *Venuše a Adonis* a *Znásilnění Lukrécie* byly pořád velmi populární a pečlivě chráněné autorskými právy, zatímco Thorpovo vydání sonetů upadlo v zapomnění a sbírka *Vášnivý pouťník* nikdy neměla z hlediska autorského práva dobrou pověst.

Pirátské vydání Johna Bensona vstoupilo do historie anglické literatury ze dvou důvodů: byl to první pokus změnit pořadí sonetů zavedením kvartovým vydáním a vzbudit zdání, že většina sonetů (především básně intimního rázu) byla adresována ženě, a nikoli muži. Z celkového počtu sonetů jen osm ponechal Benson v jejich původní podobě (tj. v podobě prvního vydání z roku 1609), s ostatními naložil velice volně. Neváhal několik sonetů spojit v jeden celek a takto vzniklým novým básnickým útvarům dát atraktivní názvy. Sonety 67–69 dostaly například název *Sláva krásy* (*The Glory of Beauty*), Sonety 60, 63–66 *Škodlivý čas* (*Injurious Time*), Sonety 8–12 *Pobídka ke svatbě* (*An Invitation to Marriage*) a tak podobně.⁶

Druhý Bensonův podstatný zásah do Shakespearových sonetů – změna pohlaví adresáta u sonetů intimnějšího rázu – má opět jasnou komerční motivaci: sonety se tak měly stát bezproblémové a „stravitelnější“ pro ty čtenáře, kteří v Shakespearově citovém vztahu k mladému aristokratovi viděli něco nepatřičného. Benson tak mimoděk zdůraznil ten aspekt Shakespearových sonetů, který hluboce znepokojoval anglické vydavatele sonetů i jejich čtenáře.

Bensonovo vydání Shakespearových sonetů vyšlo během sedmnáctého a osmnáctého století ještě několikrát, ale postupně ztrácelo autoritu a kulturní vliv. Již v roce 1711 vydal londýnský nakladatel Bernard Lintott dvousvazkové vydání Shakespearových děl, jehož druhý díl obsahoval i *Sto padesát čtyři sonety vesměs chválící jeho* (tj. Shakespearovu) *milou* (*One Hundred and Fifty Four Sonnets, all of them in Praise of his Mistress*). Není známo, kdo Shakespearovy hry a básně pro nakladatele Lintotta redigoval (někteří badatelé zmiňují v této souvislosti i jméno proslulého dramatika Williama Congreva), ale přes zavádějící název, v lecčem připomínající Bensonovy praktiky, je text Shakespearových sonetů v tomto vydání víceméně věrný kvartovému vydání z roku 1609. O kvartové vydání *Sonetů* se opíral i George Steevens, ale nevybavil svůj přetisk kvarta (uveřejněný v roce 1766) ani edičními poznámkami.

[66] Tired with all these, for restful death I cry:
 As to behold desert a beggar born,
 And needy nothing trimmed in jollity,
 And purest faith unhappily forsworn, 4
 And gilded honour shamefully misplaced,
 And maiden virtue rudely strumpeted,
 And right perfection wrongfully disgraced,
 And strength by limping sway disabled, 8
 And art made tongue-tied by authority,
 And folly, doctor-like, controlling skill,
 And simple truth miscalled simplicity,
 And captive good attending captain ill. 12

Tired with all these, from these would I be gone,
 Save that, to die, I leave my love alone.

[214] 1. *cry*: demand loudly. 2. *As to behold*: for example to see; *desert*: merit; *desert a beggar born*: a person that deserves recognition is treated as if he were but a poor beggar (or the deserving person is born poor as a beggar, and therefore does not have much chance to succeed in life). 3. *needy nothing*: a person of no worth; *trimmed in jollity*: dressed up in splendour. 4. *faith*: belief, constancy; *forsworn*: betrayed, denied. 5. *gilded honour*: high or honourable rank or position; *misplaced*: used or worn by someone who is not worthy. 6. *strumpeted*: prostituted, whored. 7. *right perfection*: true perfection (i. e. virtue, goodness, beauty, etc.); *disgraced*: discredited. 8. *limping sway*: weak rule, inept government. 9. *tongue-tied by authority*: silenced by power. 10. *folly*: stupidity; *doctor-like*: pretending to be learned; *skill*: knowledge, mental ability. 11. *simple truth*: artless and honest belief; *simplicity*: stupidity, ignorance. 12. *captive good*: imprisoned or enslaved good; *captain ill*: the chief (worst) evil. 14. *Save that, to die*: except that when I die.

Znaven tím vším, já chci jen smrt a klid, [66]
jen nevidět, jak žebrá poctivec,
jak pýchou dme se pouhý parazit,
jak pokříví se každá čistá věc, 4
jak trapně září pozlátko všech poct,
jak dívčí cudnost brutálně rve chťič,
jak sprostota se sápe na slušnost,
jak blbost na schopné si bere bič, 8
jak umění je pořád služkou mocných,
jak hloupost zpupně chytrým poroučí,
jak prostá pravda je všem prostě pro smích,
jak zlo se dobru chechtá do očí. 12

Znaven tím vším, já umřel bych tak rád,
jen nemuset tu tebe zanechat.

Nejslavnější Shakespearův sonet vůbec je založen [215]
na jednoduché rétorické figuře (anafora), spočívající
v desetinásobném opakování spojky „jak“. Obvykle je nazýván
sonetem hamletovským, protože obsahuje mnohé významové
ozvěny Hamletova monologu o bytí a nebytí (*Hamlet* III. 1.
56–88). Verš 66. 9 je zřejmě narážkou na alžbětinskou
a jakubovskou divadelní cenzuru a nabývá specifického
politického významu za všech totalitních režimů. Dlužno však
podotknout, že tento sonet má platnost v každé době, pouze
se s proměnami doby poněkud proměňuje jeho význam.
Zajímavá je i rétorická a logická výstavba sonetu: celkem
jedenáct důvodů k sebevraždě je v závěru zamítnuto jedním
jediným, zato nejpádňjším. Nešvary doby vystupují v sonetu
jako divadelní postavy v morální hře.

POZNÁMKA EDIČNÍ A PŘEKLADATELSKÁ

Tento překlad vychází z anglického originálu vytištěného roku 1609 tiskařem Georgem Eldem pro vydavatele Thomase Thorpa a nazvaného *Shakespearovy Sonety, nikdy předtím nevytištěné* (Shake-speares Sonnets, Neuer before Imprinted). Toto první kvartové vydání *Sonetů* („kniha zvaná Q“) se zachovalo ve třinácti výtiscích (o edicích *Sonetů* viz s. 13–18 a pozn. 2, s. 67), zároveň jsou však texty prvního vydání dostupné v mnoha faksimilových vydáních. Překladatel pracoval především s kritickým vydáním Stephena Boothe (viz BOOTH 1977), v němž je zrcadlově uspořádán originální tisk z roku 1609 a Boothem modernizovaný text. Přihlédl rovněž k mnoha dalším edicím (viz ROLLINS, KERRIGAN, WELLS) i k zatím nejnovějšímu vydání Shakespearových *Sonetů* z pera Helen Vendlerové (viz VENDERLER), která rovněž přetiskuje text prvního kvarta a konfrontuje jej s textem modernizovaným. O tom, zda text prvního vydání z roku 1609 je nebo není třeba modernizovat, se dlouho vedly spory, ale současná ediční praxe nejen v Anglii a Americe, ale na celém světě vyznívá výrazně ve prospěch modernizace (o tom viz více v pozn. 9, s. 69–70).

Modernizace anglického textu provedená v tomto vydání se především týká pravopisu. Písmo prvního vydání je čitelné i dnes, ale rozdíly mezi současnou a renesanční či raně moderní ortografií by současnému čtenáři činily jisté potíže (hláska „v“ se například často psala „u“, dnešní „s“ mělo poněkud odlišný protažený tvar, takže splývalo s dnešním „f“, apod.). Pravopisné změny nepředstavují vážnější editorský problém, neboť se staly územ a toto vydání respektuje současnou ediční praxi angloamerickou.

Modernizována je rovněž interpunkce. Smyslem těchto úprav je opět přiblížit renesanční text současnému úzu. Změna čárky může, stejně jako pauza v mluvené řeči, proměnit význam sonetu. I zde bylo přihlédnuto k současné ediční praxi, ale každá čárka, středník, dvojtečka či pomlčka je výsledkem samostatného rozhodnutí překladatele, neboť v této zrcadlové edici překladatel musí být zároveň editorem anglického textu.

K několika změnám (oproti původnímu vydání z roku 1609)